

Arekilen er et 440 mål stort myrområde på Kirkeøy, som ved kongelig resolusjon av 5. november 1976 ble fredet. Grunnen til fredningen er at det ved Arekilen er et meget stort svartorbelte. I tillegg til dette, er det også mange slags planter og dyr som bør tas vare på. Meningen er at hele myrområdet skal demmes opp, slik at vannstanden vil stige med en meter. Dette skal gjøres fordi ekspertene mener en da vil få full balanse i denne biotopen.

I 1914 hadde en ikke dette synet på Arekilen. Det som var viktig for jordbrukerne den gangen, var å utvide de dyrkbare arealene mest mulig. Så mye jord som mulig måtte legges under plogen, og det var mange som så på denne store myra som en verdifull tilvekst til jordbruksarealene på øya.

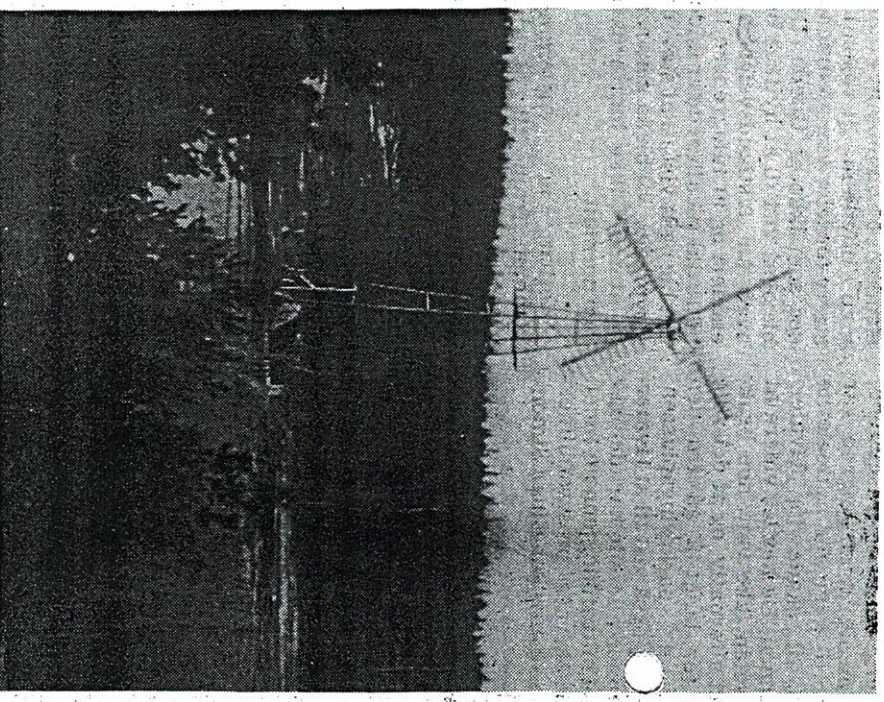
Da Arekilen skulle tørrelegges

Problemet for bøndene var hvordan de skulle få ut vannet. Arekilen ligger nemlig meget lavt i terrenget, og den har bare ett utløp, Tangenbekken. Denne renner ut ved Ørekroken, og tok bare overflodsvannet. Noe den forresten også gjør i dag. Problemet med tørleggingen syntes uoverkommelig, men en av initiativtakerne til prosjektet, Henrik Bøbakke, kontaktet fylkesmyndighetene. Disse tok i sin tur kontakt med Landbruksdepartementet.

Departementet reagerte positivt på henvendelsen, og sendte en av sine eksperter til Hvaler. Landbruksingeniør B. Langballe studerte problemet inngående. Han kom fram til at Arekilen kunne tørlegges, men til dette trengtes en pumpe som kunne yte 1 million liter vann i timen. Denne effekten måtte pumpen ha, da tilslaget var stort. Spørsmålet som nå reiste seg, var hvor pumpen skulle komme fra og hva som skulle drive den.

Etter en tids undersøkelser, ble det kjent at det i Danmark ble produsert en spesiell type pumpe, som skulle kunne løse problemet for grunneierne ved Arekilen.

Landbruksingeniør Langballe sendte en henvendelse til maskin- og møllebygger Jens Andersen i Otterup, og fikk etter en tids venting et positivt svar. Han sendte ingen tegning, men en detaljert beskrivelse av det han kalte en vannsnegl. Vannsneglen kunne ligne på en kjempestor korketrekker. Innerst var det en kjerne av jern. Utenpå denne jernakselen

Vindmølla som drev Archimedesskruen i Arekilen.
(Bildet er utlånt av Karl Bøbakke).

ble det festet åttekanete planker, og på disse tjukke planker. Trevirket skulle være amerikansk furu. Til slott skulle alt dette dreies, slik at en oppnådde en sylinderform. Og endelig skulle det festes skovler til denne sylinderen. Foruten arbeidsbeskrivelsen, kunne Andersen fortelle om en vannsnegl han hadde bygget sju år tidligere. Denne fungete bra fremdeles, skrev han. Ut fra dette mente han å kunne anbefale seg sjøl.

Gårdbrukerne fikk så en fyldig orientering av Langballe, og Areklien Grøfteselskap ble stiftet. Utløftene skulle utlignes etter gårdenes størrelse. Summene for de enkelte varierte mellom 2900 kroner og 120 kroner. Hele anlegget kom på ca. 15 300 kroner, og det var Hvaler Sparebank som hjalp, til med penger, i form av obligasjonslån.

På vårparten 1914 startet anleggsarbeidet opp, og tidlig på sommeren kunne møllebygger Andersen fra Danmark stolt se sin vannsnegl i funksjon. Men nå het

den ikke lenger vannsnegl. Archimedeskrue var et mye bedre navn, og slik ble det. Uansett navn på innretningen, vannpumpet den i hvert fall. Drivkraften var vinden. Femten meter opp i luften svivde en stor vindmølle, som var innkjøpt fra Elverum. Og takket være denne, forsvant i millioner liter vann pr. time fra Areklien.

Det fortelles at i løpet av sommeren 1914, var hele området tørrlagt. Leira på bunnen slo faktisk sprekker. Men dypt nede i grunnen var det fremdeles store mengder vann. Dette måtte også pumpes ut. For å klare det, ble det besluttet å grave en kanal tvers gjennom hele Areklien. Arbeidet ble utført av fem svensker. Gravingen ble gjennomført uten problemer av noen art. Hele kanalen ble pelssatt, for å hindre at leire og dyrn skulle renne ut i den.

Så kom høsten, og med den regn. Masse regn, men vinden lot vente på seg. Vindmølla sto stille, og det samme skjedde med Archimedes-

skruen. Resultatet ble at hele kanalen raste sammen. Og dermed begynte Areklien igjen å fylle seg. Som en nødløsning ble det bestemt at Areklien Grøfteselskap skulle gå til det drastiske skritt å kjøpe en råoljemotor, som ytet 25 HK. For at anlegget hele tiden skulle gå, var det nødvendig å ha en mann til å passe det. Dette fant grunneierne for dyrt, og prosjektet ble oppgitt. Alt sammen, uansett «skruen», ble solgt på auksjon. Råoljemotoren ble kjøpt av en mann som drev sagbruk i Vestre Skjærhalden, og han brukte den til å skjære stokker med i noen år. I. C. Johansen på Edholmen fikk tilslaget på vindmølla. Den ble i mange år brukt til å male korn med. Archimedeskruen, eller vannsnegl, som konstruøren sjøl kalte den, ligger medalt og delvis ødelagt i sørenden av Areklien. Den ligger der som et minnesmerke over initiativrike nybrottsmenn i en heller liten jordbrukskommune.

Kulturstyret vil bevare

— Kulturstyret i Hvaler er selvfølgelig interessert i å bevare så meget som mulig av Archimedeskruen, sier formannen i styret, Aslak Jensen.

— Anlegget i Areklien må jo betraktes som et teknisk kulturminne, og det har stor lokalhistorisk betydning. Dessuten er dette det eneste kjente anlegg i sitt slag her i landet. Vårt ønske er å rekonstruere prosjektet, slik det var i 1914, men dette vet vi ikke kan realiseres. Det ville bli altfor dyrt. Men noe må en kunne bygge opp igjen, sier Jensen.

— Hva med penger? Har Hvaler kulturstyre så store midler at det kan gå i gang med et så stort arbeid?

— Selvfølgelig har ikke kommunen råd til å gjøre dette alene, sier Jensen. — Vi er avhengig av økonomisk støtte utenfra. Det er kommet positive signaler fra Østfold fylke og Borgarsyssel Museum. Videre regner vi med at staten også kommer med i bildet.

— Men vi må ikke vente for lenge før vi gjør noe, fastslår Aslak Jensen. — Anlegget i Areklien er allerede så ødelagt, at det bakte er et tidsspørsmål når restene forsvinner. Selve «skruen» er så medtatt, at bare jernkjernen kan brukes. Vi har innhentet anbud for restaurering av denne, og summen ligger på ca. 30 000 kroner. I tillegg til dette, må betongkonstruksjonene gjøres rene, og det må ryddes i skogen. Vindmølla vil vi nok aldri få se, selv om den nok kunne være et morsomt blikktang, sier han.

— En dag håper vi å kunne sette opp et skilt nede ved veien. Et skilt som ønsker publikum velkommen til denne severdigheten. Men før det skjer, må restaureringsarbeidet være ferdig, avslutter en optimistisk Aslak Jensen.

Fortidsminne i Arekilen:

FB 9/2.78

Archimedes-skruen bør restaureres

Rita
Doree
ikke restaureres.
H. L. K

Archimedes-skruen i Arekilen på Kirkeøy er et verdifullt fortidsminne som bør bevares mener friluftsevidnen i fylket og har henvendt seg til ordføreren i Hvaler med spørsmål om bevaring/restaurering. Dette da det i løpet av våren skal igangsettes arbeider ved Arekilen og det er viktig å få dette spørsmålet avklart før arbeidene igangsettes.

Det var før første verdenskrig at planene om å tørlegge en del av Arekilen for å få dyrket mark ble brakt på bane. Det ble gravd en stor grøft og i enden på denne grøften ble Archimedes-skruen bygget. Det er en lang skru som ligger i et rør nede under vann og etterhvert som skruen dro seg til inne i røret ble vannet pumpet opp. En meget effektiv vannpumpe, og det ble videre bygget en stor vindmølle. Vannet ble pumpet ut i Tangebekken og rant videre ut i sjøen. På denne måten ble vannstanden i Arekilen senket og eierne av området rundt Arekilen fikk nye områder de kunne dyrke.

Inidertid viste det seg etterhvert at stimplingen i grøften var for svakt dimensjonert. Presset fra vannet ble for stort og grøften raste sammen.

I dag er det bare restene etter grøften og Archimedes-skruen igjen i Arekilen og det er dette fylket ved friluftsevidnen ønsker å bevare/restaurere.

Jeg har svart på henvendelsen fra fylket og sier blant annet at det må være i alles interesse at dette fortidsminnet blir bevart og restaurert. Det blir igjen et spørsmål om penger og jeg regner med at det kan la seg gjøre å få til av miljøvern eller friluftsmidler. Forøvrig har i kommunen en del verdifullt materiale om dette prosjektet: bevaring i kommunens hvelv. Dokumenter som kan komme godt med ved en eventuell restaurering av Archimedes-skruen, sier ordfører Lars J. Flesjø i Hvaler. (Teddy Madsen).

FB Tirsdag 7. februar 1978

Arekilen på Kirkeøy:

Archimedes-skruen er unik

nå i mange år og det er neppe så mange igjen under vann. Men det finnes gamle tegninger og annet materiale slik at det blir ikke noe problem med å restaurere den. I begynnelsen ble Archimedes-skruen drevet med en vindmølle, men driften ble jo noe ustabil så lenge man var avhengig av vinden. En parafinmotor overtok i sin tid men den tror jeg ble for dyr i drift etterhvert. At skruen var effektiv når den først var i drift har jeg imidlertid hørt flere historier om, sier Selenius.

Archimedes-skruen i Arekilen på Kirkeøy er helt unik. Noe lignende finnes ikke her i landet og det er av stor betydning at den blir restaurert og bevart for ettertiden, sier naturvernkonsulent Isak Selenius i Østfold fylke. Selenius kommer til å følge opp saken med kommunen og sender med det første et brev til Hvaler kulturstyre hvor spørsmålet om restaurering/bevaring tas opp og muligheten for å finansiere et slikt arbeid.

Det var Landbruksdepartementet som mente det burde tas et initiativ i håp om å få til restaurering/bevaring av Archimedes-skruen. Jeg var i kontakt med departementet i egen skap av naturvernkonsulent i fylket og nevnte Archimedes-skruen da det var Arekilen det ble snakk om. Interessen ble vekket og nå er saken i gang.

Penger til restaureringen? Det er klart det vil koste en del penger. Hvor mye er umulig å si i dag. Det må være mulig å få noe av statens kulturmidler til å restaurere denne unike innretningen for. Nå får vi imidlertid først avklare spørsmålet om restaurering/bevaring og deretter er det å gå i gang med å skaffe penger for å greie prosjektet, sier Isak Selenius. (Teddy Madsen).